

(PLECS)

D'HISTÒRIA LOCAL

134

Directors: Ramon Arnabat,
Josep Santesmases
Compaginació: Natàlia Báscones
Disseny: Canseixanta
Triada de novetats: Pineda Vaquer
ISSN 1130-5150

CONTINGUTS

EDITORIAL: La Setmana Tràgica...	1
TEMES 1: La Setmana Tràgica. Noves...	2
TEMES 2: La Setmana Tràgica a Sant...	5
TEMES 3: En el centenari de la ...	8
RESSENYES	11
PATRIMONI: L'ombra de la Setmana...	12
TRIA DE NOVETATS	14
NOTICIARI	16

LA SETMANA TRÀGICA ALS BARRIS DE BARCELONA

La commemoració del centenari de la Setmana Tràgica ha propiciat una extensa programació d'actes, promoguda per institucions públiques i associacions diverses, que sens dubte contribuirà al coneixement dels fets ocorreguts el juliol de 1909, sobretot a la ciutat de Barcelona però també a diverses poblacions catalanes.

L'interès per propiciar activitats focalitzades en els barris barcelonins ha portat diversos centres d'estudis i altres entitats culturals de Barcelona a organitzar un conjunt d'activitats amb l'objectiu d'estudiar i difondre els fets de la Setmana Tràgica, tant des del rigor científic com des de la proximitat i el context històric.

Quatre grans eixos configuren la programació conjunta: una exposició, un cicle de conferències, diversos itineraris i una publicació. La voluntat del conjunt de les entitats participants és analitzar i explicar les causes, els fets i les conseqüències de la

Setmana Tràgica, des d'una perspectiva global però alhora incidint en les particularitats locals de cada barri o districte. En el cicle de conferències que, entre el juliol de 2009 i el de 2010, tindrà lloc als districtes de Barcelona, es comptarà amb la contribució d'Isidre Molas, Teresa Abelló, Joan Bada, Pere Gabriel i Gabriel Cardona, que aportaran expli-

cacions globals o temàtiques, i també amb Jordi Rabassa per Sant Andreu del Palomar, Júlia Costa pel Poble-sec, Joan Àngel Frigola per Gràcia i una aportació sobre Montjuïc. Els itineraris seran un altre recurs per propiciar el coneixement dels fets particularitzats en la trama urbana del barri, l'espai proper conegut. S'han programat recorreguts a Gràcia, al

Poble-sec, al Clot-Camp de l'Arpa, a Montjuïc, al Poblenou i a Sant Andreu de Palomar. L'exposició *La Setmana Tràgica als barris de Barcelona. Motius i fets*, que coordina Teresa Abelló, inclourà una visió global i al mateix temps incidirà en l'anàlisi dels fets que van succeir als diferents barris de Barcelona. L'objectiu del projecte propiciat pels grups de recerca local de Barcelona és enriquir el coneixement des de la diversitat territorial barcelonina i propiciar-ne la difusió al ciutadà proper, per mitjà de recorreguts pels escenaris coneguts. Aquest número de *Plecs* l'hem dedicat també als

fets de la Setmana Tràgica, des de perspectives diferents. Joan Bada en fa l'anàlisi de les qüestions religioses i polítiques, Jordi Rabassa ho focalitza a Sant Andreu de Palomar mentre que Eduard Masjuan se centra a Sabadell, i Margarida Casacuberta reflexiona sobre les repercussions en la literatura catalana coetània. ■

Logotip del centenari de la Setmana Tràgica.

temes-1)

JOAN BADA ELIAS. Professor titular emèrit de la Facultat de Geografia i Història de la Universitat de Barcelona.

LA SETMANA TRÀGICA. NOVES PERSPECTIVES

Els fets que es produïren la setmana del 26 de juliol al primer d'agost de 1909 van sorprendre tant per la seva radicalitat com per l'extensió a 22 ciutats de Catalunya. Cent anys després, potser podem aportar elements de reflexió que expliquin el perquè d'aquella violència. Cal col·locar-los en la perspectiva dels canvis profunds en la societat espanyola i catalana, especialment en com encaixar harmònicament la societat temporal i la societat religiosa **en** d'aleshores. Als estudis de José Brissa¹ (testimoni ocular dels esdeveniments) i de Joan Connelly Ullman,² cal afegir-hi ara les aportacions de Ramon Corts a partir de les recerques a l'Arxiu Secret Vaticà.³

La relació entre l'Església catòlica i l'Estat espanyol

Fins a la meitat del segle XIX, tant l'Estatut de Baiona (1808) com les constitucions (Càdiz 1812, Madrid 1845) establien que la religió catòlica, apostòlica i romana era la religió d'Espanya i cap altra no hi seria admesa; aquesta darrera afegia que l'estat es feia càrrec del pressupost de culte i clerecia. Un i altre text seguien les petjades del regalisme del segle anterior i vinculaven la jerarquia eclesiàstica als organismes polítics de l'Estat.

El concordat (1851) adequaria al dia a dia aquests principis tot mantenint el tracte de favor a l'Església catòlica. L'altar i el tron apareixien units, però les bases de l'un i de l'altre ja no tant.

El canvi seriós en aquestes relacions es produeix a conseqüència de la Setembrina: per primera vegada la Constitució concedia certa llibertat de culte (1869). Altres drets que atorgava eren: llibertat d'opinió i de premsa, llibertat d'associació (que seria regulada per l'Estat) i llibertat de fundar escoles sota la inspecció de l'Estat en matèria d'higiene i moralitat. S'obrien nous punts d'enfrontament amb l'Església catòlica. Successius papes (Gregori XVI, 1832, i Pius IX, **1864**) havien condemnat el liberalisme. La Constitució havia de ser jurada pels funcionaris públics i la jerarquia s'hi va oposar per considerar-la contrària als privilegis que tenia l'Església catòlica. Començava la «qüestió religiosa» que marcaria durant setanta anys la història de la societat espanyola.

La Constitució monàrquica (1876) repescà, en aquest punt, la de 1845. D'altra banda, admetia les celebracions privades

dels no catòlics, però mantenia la prohibició de les públiques. Els altres drets eren ratificats: es mantenien, doncs, els focus de tensió, als quals s'afegí la interpretació dels articles 29 i 30 del concordat (1851) que, amb una redacció ambigua, facilitaven el creixement d'instituts religiosos dedicats a l'ensenyament.

L'oposició a l'aplicació de la constitució

L'alternança política adoptada per la restauració alfonsina afectà especialment els punts assenyalats. Des de la perspectiva catòlica, la doctrina del papa Lleó XIII (1878-1903) distingint que, si bé l'autoritat –també la política– procedia de Déu, l'elecció dels governants podia estar en mans dels ciutadans convertits en electors, va tardar molt a ser acceptada a Espanya, on els catòlics, jerarquia i laïcat, seguien preconitzant una unitat religiosa que donés suport a la monarquia i a l'inrevés. L'integrisme, sobretot el de procedència carlina, no admetia cap mena d'entesa i els que la defensaven –els *mestissos* com Pidal, que formà part del govern de Cànovas– eren execrats, la qual cosa feia impossible una estabilitat pactada. La Unió Catòlica, malgrat el patrocini del primat, l'arquebisbe de Toledo Ignacio Moreno, va fracassar (1881). Fèlix Sardà i Salvany (1844-1916), en *El Liberalismo es pecado* (1884) i en la *Revista Popular* (1871-1916), fonamentà l'integrisme catòlic i el liderà fins al 1896.

El govern havia ampliat les llibertats de càtedra, de premsa, de reunió i d'associació, i volia aplicar l'article 13 de la constitució, amb la pretensió de reduir els instituts religiosos a associacions sotmeses a la llei general. S'aconseguiria amb la llei del 19 de setembre de 1901: caldria, com deia la llei anterior, inscriure's en el registre adequat i es concedia una moratòria de sis mesos per fer-ho.

Malgrat tot, el govern mantenia obligatori l'estudi del catecisme catòlic (26 d'octubre de 1901). Es tensava la corda però no es volia trencar-la, atesa la situació global d'Espanya, que havia d'afrontar les conseqüències del desastre de 1898.

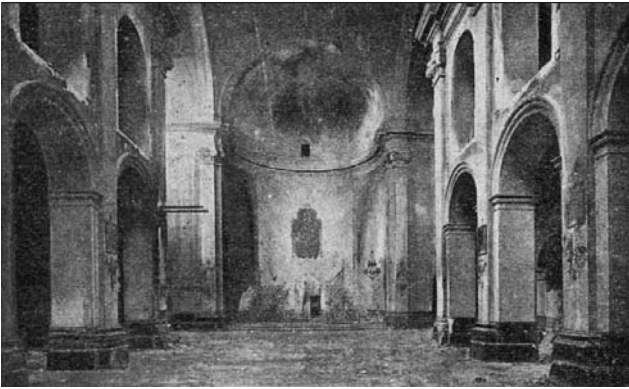
Barcelona, 1909

Barcelona tenia un notable creixement demogràfic, comú a Catalunya i a Espanya, que havia passat de 18 a 24 milions d'habitants. El desastre, però, havia bloquejat la bona marxa

134

de l'economia; Barcelona passava una depressió econòmica que durà fins a l'esclat de la Primera Guerra Mundial (1914). La industrialització havia estat liderada per famílies patriarcals que es vinculaven entre si amb pactes matrimo-

Eglésia de los PP. de Sant Felip Neri (Gràcia). Fotografia: Llibre de José Brissa, *Revolución de julio en Barcelona. Su represión, sus víctimas. Proceso Ferrer*. Font: Biblioteca Pública Arús

nials. A partir d'aquí s'anava creant una cultura autònoma, però oberta també a Europa. Els corrents pedagògics també hi afluïen i configuraven les «escoles modernes» que les classes influents consideraven «bressol de l'ateisme». Els autors que es difonien (Voltaire, Nietzsche, Darwin, etc.) posaven les bases d'un nou anticlericalisme. També creixien els sindicats que Carr qualifica de «societats de resistència», els quals anaren adoptant progressivament l'anarquisme, sobretot de signe italià.⁴ En la perspectiva religiosa cal remarcar dos aspectes: el creixement de la indiferència i la ignorància religioses i la inclinació de la burgesia més per la caritat i la devoció que no pas per l'acció social.

El nunci papal, monsenyor Antonio Vico, acompanyà el rei en visita a Barcelona (abril 1904) i envià a Roma la seva impressió sobre la ciutat. Segons ell, les preocupacions bàsiques en l'àmbit polític-religiós eren el separatisme, l'anarquisme i el republicanisme.

L'Església catalana estava força vinculada a la Renaixença i urgia que el català fos la llengua vehicular tant de la catequesi com de la predicació. Per això, quan es produïa una vacant episcopal, un dels aspectes que era valorat per triar el candidat era el seu catalanisme. Pocs mesos abans de la Setmana Tràgica va ser nomenat bisbe de Barcelona el valencià Juan José Laguarda, que no prengué possessió fins després de la tamborinada.

L'anarquisme havia fet acte de presència, amb atemptats personals (general Martínez Campos, cardenal Casañas) i bombes. Es van dictar lleis repressives, es tancaren periòdics, centres i llocs d'esbarjo anarquistes i una àmplia operació policial detingué més de quatre-centes persones, cinc de les quals foren executades i moltes torturades (1896-1897). Torras i Bages, bisbe de Vic, dedicà una pastoral contra l'anarquisme (1906).⁵

El liberalisme trobava en la república el sistema polític més adient. Amb motiu de la visita del president francès Loubet (octubre de 1905), integristes i carlistes enviaren telegrams de refús als bisbes; per recomanació de Vives i Tutó, els bisbes no respongueren als primers i desautoritzaren els segons. De fet, la nova situació francesa no deixava de ser per molts polítics hispans el camí per al desvetllament polític i social de l'Estat espanyol. L'arribada dels instituts religiosos francesos, foragitats del seu país, portà l'augment de crítiques en els mítings en contra de les escoles catòliques, acusades de retardar els efectes «benèfics» de les escoles modernes, fundades a l'estil de la de Ferrer i Guàrdia.

La violència entronitzada

El segon embarcament de tropes cap al Marroc (18 de juliol de 1909) fou l'espurna que va fer esclatar la revolta. Pablo Iglesias criticava públicament el comportament de les senyores de la burgesia, que lliuraven els fills amb diners i repartien estampes als soldats. La ciutat se sollevà: se succeïren els mítings contra la guerra i els sindicats optaren per decretar una vaga general el dia 26 de juliol; la vaga esdevingué revolta. L'endemà s'estengueren els incidents pels carrers de la ciutat, sobretot als districtes obrers, i començaren els incendis: parròquies, esglésies, convents, col·legis, obres assistencials... El 29 arribaren tropes de refresc per fer complir l'estat de guerra, i el primer d'agost l'alcalde Joan Coll i Pujol publicava el ban pacificador. La tragèdia havia durat una setmana. El cost humà va ser de 75 morts, entre ells cinc soldats i un policia. La Guàrdia Civil, únic cos de les forces de seguretat que hi intervingué, va tenir un mort, 26 ferits i 18 contusionats. L'Ajuntament i la Creu Roja van atendre més de 400 ferits. El cost material van ser 12 parròquies i prop de 40 edificis religiosos cremats; desaparegueren el parament litúrgic, els arxius, les imatges i pintures... 15 sepultures del convent de les dominiques van ser obertes. D'altra banda, l'autoritat governativa va clausurar prop d'un centenar d'escoles laiques, seguidores de Ferrer i Guàrdia, que seria després considerat l'ideòleg de la revolta.

1

2

5

8

11

12

14

16

temes-1)

Francisco Ferrer davant dels jutges en la lectura de l'acusació del seu judici. Fotografia: Llibre de José Brissa, *Revolución de julio en Barcelona. Su represión, sus víctimas. Proceso Ferrer*. Font: Biblioteca Pública Arús

L'endemà de la Setmana Tràgica

La repressió començà el 2 d'agost i fins el dia 13 es dictaren 8 penes de mort i 15 sentències a cadena perpètua. L'execució de Ferrer i Guàrdia, el matí del dia 13, tingué repercussió internacional.

El vicari capitular, monsenyor Ricard Cortès, presentà una protesta formal al president del govern i s'hi anaren associant les restants províncies eclesiàstiques espanyoles. Així mateix, dictà mesures d'urgència per atendre els 280.000 barcelonins que s'havien quedat sense parròquia i organitzà una col·lecta –de diners i parament litúrgic– per reposar el que s'havia perdut.

1. José BRISSA, *La revolución de julio en Barcelona. Su represión. Sus víctimas. Proceso de Ferrer*, Barcelona-Buenos Aires: Maucci Editores, 1910, 2ª edició.

2. Joan Connelly ULLMAN, *La Semana Trágica. Estudio sobre las causas socioeconómicas del anticlericalismo en España (1898-1912)*, Barcelona: Ediciones Ariel, 1972. L'original, en anglès, havia estat publicat l'any 1968.

3. Ramon CORTS I BLAY, *Regest de la documentació del segle XX sobre Catalunya i la Santa Seu conservada a l'Arxiu Secret Vaticà, I. Fons de la Nunciatura de Madrid (1899-1921)*, Barcelona: Facultat de Teologia de Catalunya, 1992; *Regest de la documentació del segle XX sobre Catalunya i la Santa Seu conservada a l'Arxiu Vaticà, I. Fons de la Secretaria d'Estat (1899-1921)*, Barcelona: Facultat de Teologia de Catalunya, 2002.

4. Vegeu Raymond CARR, *España 1808-1975*, Barcelona: Ariel, 1982, p. 421, on també parla d'un tipus de revolucionari «engumen».

Tres documents episcopals i els articles i cartes de Joan Maragall ens ajuden a fer-ne la valoració. Ricard Cortès, després d'expressar la protesta i de donar a conèixer els danys, defensa l'acció pastoral i ciutadana dels instituts religiosos. El bisbe de Vic, Torras i Bages,⁶ qualifica els fets d'«insurrecció contra Déu [...] i espectacle diabòlic», en què s'ha atacat tot el que té una consagració divina; la crida final és a «tornar a la feina» d'assistència i al despreniment i generositat per poder reconstruir el que s'havia perdut. El bisbe Laguarda, en la pastoral d'entrada a la seu de Barcelona,⁷ els qualifica també de «terrible sacudida sectaria e infernal» i de rebel·lió contra Déu, i alerta que la Revolució no ha dit la darrera paraula. Defensa així mateix el catolicisme social barceloní i la presència dels catòlics en el món cultural enfront de la progressiva secularització, i demana la unitat política dels catòlics.

De Joan Maragall tenim tres lúcides intervencions: en una carta a Francesc Cambó critica durament la pena de mort i no dubta a afirmar que «s'afusella massa gent»; en una altra a Torras i Bages agraeix la pastoral citada i es queixa, en canvi, d'altres silencis, i en l'article «La Iglesia cremada», que, per algunes frases força incisives, sembla un contrapunt a la carta del bisbe Laguarda, li demana no caure altra vegada en mans dels rics. Va quedar sense publicar l'article «La ciutat del perdó», en el qual fa una crida molt ferma a la germanor perquè Barcelona no sigui «la ciutat de les bombes» sinó la «ciutat del perdó», perquè sigui la que ha demanat i obtingut el perdó dels seus condemnats a mort.⁸

Va mancar l'anàlisi profunda dels fets. Vint-i-cinc anys després esclataria la «guerra incivil».

5. Josep TORRES I BAGES, «El misteri de la sang, o sia, màrtirs i anarquistes», en *Obres Completes*, Barcelona: Biblioteca Perenne, 1948, p. 1124-1138.

6. Josep TORRAS I BAGES, «La glòria del martiri», en *Obres Completes*, Barcelona: Biblioteca Perenne, 1948, p. 1254-1265, 18 d'agost de 1909.

7. Juan José LAGUARDA, «Lágrimas y enseñanzas», *Boletín Oficial del Obispado de Barcelona*, tom LI, 27 d'octubre de 1909, p. 361-416.

8. Joan MARAGALL, *Obres completes. Obra catalana*, Barcelona: Editorial Selecta 1981, p. 935-936 (Joan Maragall - Francesc Cambó, 9 d'octubre de 1909); p. 1156-1157 (Joan Maragall - Torras i Bages, Caldetes 11 de setembre de 1909); p. 777-780 (*La Veu de Catalunya*, 18 de desembre de 1909); p. 780-781 (*La Veu de Catalunya*, 10 d'octubre de 1909).

JORDI RABASSA MASSONS. Historiador

LA SETMANA TRÀGICA A SANT ANDREU DE PALOMAR

El 14 de juny de 1909 va néixer Josep Armaches en una casa del carrer del Vallès, al costat mateix del convent dels maristes. El seu pare treballava al ram de l'aigua i la mare al tèxtil, a la fàbrica de Can Galtacremat. Quan els descontrolats van cremar el convent, aquell juliol, la mare l'agafà amb les dues mans, l'alçà i l'abocà a finestra encarant-lo a les flames: «Mira com crema, mira com crema!», li repetia. La dona, ni abans ni després s'havia mostrat anticlerical. Amb tota probabilitat el nadó plorava. Pocs anys més tard, de jovenet, en Josep i els seus amics entraven dissimuladament a les ruïnes del convent abandonat i jugaven a fet i amagar. Aquestes ruïnes van ser un dels escenaris de jocs preferits dels adolescents, potser pel que tenien de misteriosos i prohibit.

A Sant Andreu de Palomar, barri extrem de la Barcelona de principis de segle, els fets de juliol de 1909 deixaren el rastre de quatre edificis religiosos cremats i una profunda sensació de desassossec entre les persones conservadores del lloc, l'únic espectre de la societat que ens ha deixat testimonis. Per raons d'espai, aquest article tracta exclusivament els fets esdevinguts al centre històric de l'antic poble de Sant Andreu, que forma l'actual barri.

El cap i el sost-cap del Sometent andreuenc van fugir davant de les amenaces dels revoltats, deixant la resta dels membres sense cap direcció. Això facilità que els prenguessin les seves armes sense haver d'utilitzar la violència. A la foto el Sometent de Sant Andreu desfilant, pocs anys abans dels fets de la Setmana Tràgica. [Fotografia: Autor](#)

Feia poc més de deu anys que Sant Andreu havia deixat de ser un municipi independent per passar a formar part de Barcelona, dins d'una entitat immensa i mal definida: el Districte Noveno, el més gran i poblat de la ciutat. Amb la victòria de la Lliga Regionalista a les eleccions municipals de 1905, la nova entitat començava a fer acte de presència a l'Ajuntament barceloní, poc sensible a les realitats dels pobles agregats. Sant Andreu estava mal comunicat amb el centre, amb enllumenat i clavegueram insuficients, carrers mal ventilats i una gran massa de famílies immigrades que s'havia incorporat a les nombroses fàbriques andreuencs i sagrerencs. A les eleccions municipals de maig de 1909 havien vençut les opcions d'esquerres. Els nous regidors Francesc Sans (Candidatura Republicana Federalista Antisolidària) i Ignasi Iglésias (Esquerra Catalana), que esdevindria el tinent d'alcalde del districte, compartien càrrec amb Josep Cararach (Lliga Regionalista), que aleshores era tinent d'alcalde del Districte X.

Sant Andreu havia patit molts canvis en els darrers cinquanta anys. La població s'havia triplicat, el model econòmic agrícola deixava pas a un sistema basat en la fàbrica i l'administració municipal ara tenia uns amos que només sabien apujar els impostos, sense repercussions en cap millora palpable.

Des del punt de vista de l'articulació social, responia al model predicat des de la parròquia, si bé durant tot el segle XIX s'havia donat la gran explosió del moviment associatiu de caràcter laic, incloent-hi l'obrer. Els enfrontaments entre les posicions laiques i les catòliques eren freqüents i els periòdics locals constaten polèmiques al respecte, per exemple sobre l'obertura de l'escola nocturna de l'Ateneu Obrer.

Així doncs, cal que ens situem en un Sant Andreu mal urbanitzat, que deixava enrere el model econòmic agrícola, amb seriosos problemes higiènics (les epidèmies provocaren mortaldats els anys 1885 i 1887), gestionat de forma deficient i amb un important nombre de població nouvinguda i desubicada, que lluitava per la dignificació d'una nova classe social, el proletariat.

Els fets de juliol de 1909 van ser especialment violents a Sant Andreu, si bé no hi va haver cap episodi de pillatge ni de robatoris. Podem considerar que els revoltats s'alçaven fermament contra l'ordre establert i per l'ideal republicà.

temes-2)

Els fets de juliol

Seguint la narració dels fets, el diumenge 25 de juliol es respirava una calma tensa, amb rumors ací i allà. El dilluns 26 esclataren l'alarma i les pors. Aquella darrera setmana de juliol no començà com la resta. Alguns coneixien la convocatòria de vaga general, i d'altres se n'assabentaren en arribar al lloc de treball o en el trajecte, perquè no hi havia moviment de mercaderies provinents de Barcelona. Els companys més compromesos ho sabien, explicaven les notícies impreses als diaris i convidaven la resta a afegir-se a l'aturada. Al migdia les fàbriques ja estaven aturades, i el tramvia i els trens no funcionaven. Els trajectes que havien d'arribar a Barcelona acabaven sobtadament a Sant Andreu, on els maquinistes eren obligats a aturar la màquina. Els viatjants es trobaven en una població desconeguda, amb els carrers estranyament concorreguts i amb la il·luminació pública esmorteïda, que s'apagà definitivament a les onze del vespre. Uns pogueren hostatjar-se a casa de familiars o coneguts, d'altres en hostals, però la majoria van emprendre el camí de la ciutat a peu, potser sense tenir notícies de la revolta. Al final del dia Sant Andreu estava totalment aturat. Els obrers, majoritàriament ferroviaris i metal·lúrgics, i les obreres del tèxtil havien aconseguit el seu objectiu, sense cap acte de pillatge. Es disposaven a patrullar per tot el barri. La gent més conservadora es tancà a casa seva o va fugir, com el cap del Sometent, el ric advocat carlista Jaume de Moner. L'absència de Moner facilità que els revoltats poguessin fer-se amb bona part de les armes dels sometents, majoritàriament d'edat avançada.

El dimarts 27 un escamot de l'exèrcit llegí el comunicat que declarava l'estat de guerra en diverses cantonades. Aleshores ja s'havien començat a alçar barricades amb l'empedrat dels carrers. En tenim constància a la font d'Aristòtil (Ramon Batlle), a la plaça del Comerç i a les rieres d'Horta i de Sant Andreu, si bé algun relat ens fa pensar que n'hi havia més. Se sentiren els primers trets, provinents de l'interior del convent dels maristes, empesos per la por que els ataquessin. Josep Miquel i Baró, Domènech Vallés i Pere Duaso van dirigir el desarmament del Sometent, i amb aquestes armes els revoltats intentaren assaltar la comissaria de la Guàrdia Civil, que es defensà des dels terrats. En l'intercanvi de trets va morir un dels atacants.

El dimecres 28 de juliol arribaren notícies de la revolta de Barcelona, i també els primers incendis: la parròquia de Sant Andreu, el convent dels maristes (dijous 29), el convent de Jesús Maria i Josep –sobre aquests fets tenim una interessant i partidista memòria firmada pel prevere Jaume

Baranera– i l'escola dels pares de la Sagrada Família (divendres 30). És precisament durant els dies 29 i 30 que els revoltats fugiren del centre de Barcelona i una bona part arribà a Sant Andreu, per partir cap als pobles del Vallès. Les tropes del general Germán Brandeis (heroi per la seva participació en l'atac al *Cu-Cut!*) eren entre el Clot i la Sagrera, i aquest manà anar a buscar els representants andreuencs. S'hi presentaren Sans, Iglésias, Cararach i alguns veïns. El general els demanà que treballassin per desfer les barricades, perquè sinó bombardejaria la població. Josep Cararach deixà escrites unes memòries en què explica les anades i vingudes entre el centre del poble i el Clot i com hostatjà una part de les tropes al col·legi de les germanes dominiques, motiu pel qual segurament se salvà de ser cremat.

Les cròniques diuen que des d'alguna d'aquestes finestres del Convent dels Maristes es dispararen els primers trets, pensant que els revoltats els atacaven. La resposta fou la crema de totes les instal·lacions. Encara avui es poden observar els estralls que causà el foc al mosaic que Antoni Gaudí dissenyà per la seva capella.

Fotografia: Autor

No sabem quines van ser les gestions dels altres dos regidors, si bé sabem que utilitzaren diverses persones per recollir informació dels esdeveniments.

Entre el dissabte 31 de juliol, diumenge i dilluns arribà la normalitat al barri, amb l'entrada pactada de l'exèrcit.

Josep Miquel i Baró, executat andreuenc

Tot i això, la repressió fou brutal. Es processaren prop de 2.000 persones, entre anarquistes, radicals i nacionalistes republicans, i se n'afusellaren cinc. El primer fou un an-

134

1
2
5
8
11
12
14
16

dreuenc anomenat Josep Miquel i Baró, de quaranta-tres anys i funcionari de l'Ajuntament de Barcelona, executat el 17 d'agost. Era membre del Centre Republicà Autonomista de Sant Andreu, i un dels homes de confiança d'Ignasi Iglésias, al qual enviaren a recollir notícies i que acabà afegint-se a la revolta. La historiadora Joan Connelly Ullman explica que Miquel assumí el seu paper de líder de la revolta, que lluïa una espessa barba roja i vestia una brusa obrera de color blau més llarga de l'habitual, cosa que el feia visible ràpidament. El Consell de Guerra el va declarar culpable de sedició. *La Vanguardia* del 24 d'agost diu que «la inmensa mayoría de los testigos que se presentaron, entre ellos algunos de descargo, acusaron al procesado de haber capitaneado en San Andrés de Palomar, á los revoltosos que incendiaron la parroquial iglesia de Jesús y María (Colegio de los Hermanos Maristas), de haber atacado el cuartel de la Guardia Civil, de construir barricadas y de haberse apoderado de las armas depositadas en el fielato». L'execució exemplar de Baró volia ser un cop contra les organitzacions obreres i republicanes, i més concretament contra un partit que no s'havia declarat en contra de la revolta, el Partit Republicà Nacionalista Català. Tot i les gestions dels polítics Amadeu Hurtado, Pere Coromines i Felip Rodés per aconseguir el perdó del govern de Maura, aquest no va arribar mai i l'execució es dugué a terme tres dies després de la sentència.

Desconeixem quina va ser la reacció a aquesta execució a Sant Andreu. El primer historiador local, mossèn Joan Clapés i Corbera, tot i viure els fets de primera mà no deixà escrita cap opinió al respecte, ni tampoc el regidor Cararach en les seves memòries. Ni l'un ni l'altre van fer una mínima referència a la repressió de persones i entitats: el mateix Francesc Sans va ser empresonat i l'entitat que presidia, l'Ateneu Obrer de Sant Andreu de Palomar, va ser clausurada. L'única conseqüència que descriu Clapés és la mort el 1913 de mossèn Josep Badosa Campanyà de forma prematura a causa dels horrors viscuts durant aquella setmana, si bé es va produir quatre després que s'esdevinguessin els fets. Quant a la resta, deixà diversos articles explicant la crema de l'església parroquial, però cap reflexió sobre els motius ni sobre la repressió posterior. Pel que fa a la premsa, només la conservadora en féu esment durant alguns mesos, sobretot amb els articles apareguts a *Autonomia*, portaveu de la Lliga Regionalista, en què es cridava a la unitat dels catòlics. La premsa obrera local gairebé desaparegué, i el poc que es publicà mesos després mai no va fer referència als fets de juliol. Ni tan sols escrigué res l'il·lustre poeta i dramaturg Ignasi Iglésias, que

potser va fer un paper en la resolució dels fets, i del qual no podem més que sospitar un coneixement exhaustiu del que succeí.

Aquella setmana de juliol va representar un fracàs per la ciutadania de Barcelona. A Sant Andreu, ja hem comentat que la revolta va tenir un caire marcadament polític i d'ideal republicà, i només provocà violència i repressió. En els am-

Diversos autors coincideixen en l'afirmació que tot i la crema d'edificis de l'àmbit religiós (escolar i de culte) no es pot parlar d'una revolta anticlerical, sinó fermament política, per la defensa de l'ideal republicà. A la fotografia una altra perspectiva del Convent dels Maristes, que va restar en estat ruïnós durant dècades.

Fotografia: Autor

bients més conservadors, la rebel·lió va provocar la inquietud, la desconfiança envers les noves classes socials i l'aïllament en els punts de vista socials.

Els pares de Josep Armaches van fer vaga tota la setmana, i van creure fermament en la possibilitat d'un món més just. Ni els trets ni les flames els apartaven del convenciment de lluitar per l'esdevenidor del seu fill, però set dies després el somni es va trencar en mil bocins i quan van tornar a la fàbrica hi faltaven alguns dels caps del sindicat. A la mare li sabia greu com havia quedat el poble, amb carrers aixecats i edificis malmesos. No creia que calgués tant de foc, però en el moment que sostenia el seu fill en braços de cara a les flamarades ella també cremava tota la injustícia que havien patit els seus, i deixava volar la imaginació.

temes-3)

EDUARD MASJUAN. Càrrec

EN EL CENTENARI DE LA SETMANA TRÀGICA A SABADELL

En recordar els fets revolucionaris d'ara fa un segle coneguts amb el nom de Setmana Tràgica a la nostra ciutat, és inevitable intentar cercar els motius, les causes i les conseqüències d'un esdeveniment social i polític que condicionà la trajectòria de tot el segle XX.

Per intentar establir la transcendència de la Setmana Tràgica a Sabadell ens fixem en l'anàlisi dels fets i esdeveniments a partir d'una visió global, atès que aquests ja van ser estudiats en acabar el franquisme per l'historiador Andreu Castells (1978); així mateix, també han estat objecte d'estudi per Jordi Calvet (1977), a partir del que fou la seva tesi de llicenciatura.

Posteriorment s'han dut a terme transcripcions de dietaris personals fins fa una dècada inèdits, com el del republicà federal i espiritista Joan Torras Serra o el de Francesc Tomàs i Serra, també militant del Centre Republicà Federal. Altrament, les memòries escrites durant la Guerra Civil pel fundador del Centre Català de Sabadell, Manuel Folguera i Duran (1996), han significat una visió des de l'òptica del catalanisme fins fa poc inexistent. La versió obrera, d'altra banda, compta amb la sèrie d'articles de Magí Marcé, Rossend Vidal i Antoni Fabra apareguts a *L'Humanité* amb la signatura de Magí Vidal Ribas el mes d'agost de 1909. Finalment, Feliu Gambús i Guarro (1969)¹, Bartomeu Soler (1962)^(complet) el ventall de testimonis directes que han viscut en primera persona els esdeveniments des de Sabadell mateix.

Així doncs, ens proposem plantejar els trets diferencials dels fets esdevinguts a Sabadell i dels seus objectius revolucionaris amb relació i, com a resultat d'una nova cultura que s'estava gestant en els medis obrers de Sabadell des de 1880 i que culminà en la Setmana Tràgica de juliol de 1909. Era una nova cultura lligada a la innovació social i que conformà el substrat de la revolució.

De la protesta contra la guerra a la revolució social

Per cercar una explicació coherent al desenllaç de la protesta contra la guerra colonial al Marroc el juliol de 1909, i per tal de plantejar el problema de les múltiples causes d'aquesta a la ciutat de Sabadell, cal esmentar les d'ordre polític derivades d'un règim com el de la Restauració, incapaç de regenerar-se

per si mateix, així com les d'una Església catòlica ancorada en l'integrisme. Són causes ja prou conegudes i estudiades per especialistes com J. Connelly Ullman (1972),² qui esmenta la rellevància i especificitat de la Setmana Tràgica a Sabadell.

Una ciutat on hi trobem, ja aleshores, unes iniciatives culturals construïdes pel proletariat industrial de la ciutat enfront dels factors principals de la conflictivitat social a Sabadell al llarg del primer decenni del 1900. La conflictivitat social obrera estava alimentada per: l'elevada mortalitat infantil; els baixos salaris que cobrien tot just el pressupost mínim de la família treballadora en les èpoques de plena ocupació, i les llargues jornades laborals, que comportaven uns elevats índexs de mortalitat i morbiditat que no presenten un declivi evident fins a 1912.

Al mateix temps, en els medis obrers de principis de segle XX de Sabadell podem trobar ja la presència dels ferments culturals encaminats a l'emancipació de la tradició catòlica i a substituir-la per una cultura universal laica i democràtica.³

En el terreny educatiu, Sabadell havia estat la ciutat pionera en la implantació de la Institución Libre de Enseñanza a Catalunya, i havia aconseguit implantar l'escola laica en un ensenyament oficial que a Sabadell era ben migrat. **Tanmateix,** el bloc laïcista a la recerca d'un projecte cultural alternatiu es troba plenament cohesionat l'any 1909.

És en aquest context de necessitats d'accés a la cultura que van arribar a Sabadell els postulats de l'Escola Moderna del pedagog Francesc Ferrer i Guàrdia. Personatges com Josep Miquel, organitzador destacat de la vaga general de juliol de 1909, són incondicionals del pedagog d'Alcella. El Col·legi Modern Sabadellés, establert al mateix local de la Federació Obrera de Sabadell (en endavant FOS) és un dels bressols de les escoles racionalistes ferrerianes a Sabadell, del qual sortiran destacats mestres racionalistes com Albà Rosell, Esteve Guarro o Joan Duran Pineda.⁴

Aquest era a grans trets el conglomerat de dissidència política anarquista i republicana que des de l'atemptat reial de 1906 perpetrat per Mateu Morral es trobava sota el punt de mira governatiu.

Menció especial, per la seva relació amb els desencadenants de la Setmana Tràgica a Sabadell, mereix també la propaganda antimilitarista que s'incrementà a la ciutat a partir del retorn dels soldats repatriats de les darreres possessions a ultramar.

134

1
2
5
8
11
12
14
16

Al respecte cal destacar la tasca del Comité de Repatriados del Distrito de Sabadell, el qual s'articulava al si de la FOS. Aquest comitè l'any 1903 encara organitza actes de protesta contra l'abandonament en què es troben els repatriats cinc anys després del seu retorn, i també contra el militarisme de l'Estat espanyol com a responsable de la situació de sacrifici dels soldats de lleva de classe treballadora, que han de fer el servei militar obligatòriament per no poder pagar la redempció en metàl·lic de 1.500 pessetes. Així doncs, la propaganda antimilitarista trobava el terreny adobat, encara amb més motius a partir del 20 de maig de 1906, quan es promulgà la Llei de jurisdiccions que restarà vigent fins a 1931.

Tanmateix, el 1909 Sabadell frega els 30.000 habitants i la distribució espacial d'aquesta població es produeix de manera contigua al mateix casc urbà. No es donen ni s'entreveuen barris segregats on la polarització social encara és més acusada. Aquest tipus d'ocupació de l'espai urbà afavoria a Sabadell unes relacions de veïnat solidàries en una ciutat considerada tota ella una factoria pels poders econòmics. Era, però, una configuració urbana favorable a un tipus de revolta com la 1909, com veurem tot seguit.

Abans la insurrecció que la guerra

Quan el dilluns 19 de juliol el Ministeri de la Guerra espanyol decretà la mobilització de reservistes, molts d'ells ja casats i amb fills, per sufocar la revolta al Rif, a Sabadell les manifestacions de protesta contra la guerra al Marroc se succeïren. Concretament el dia 23 de juliol s'havia organitzat un gran míting en què havien de parlar l'advocat Rafael Guerra del Ríu i Àngel de Borja Ruiz, i que abans de ser suspès per ordre governativa havia aplegat 3.000 persones a la plaça de l'Ajuntament. Per indicació de l'alcalde, els congregats es van haver de conformar a lliurar un simple manifest de rebuig a la guerra. El dilluns 26 i ja en plena vaga general –la primera que s'iniciava a Catalunya– es congregaren més de 20.000 persones a la plaça del Vallès en protesta contra la guerra i es proclamà la consigna «Abans la insurrecció que la guerra», lema que expressa quines eren les ànsies revolucionàries del proletariat sabadellenc i d'una gran part de la classe menestral de la ciutat. Aleshores els caps visibles de la revolució eren el germà de la mítica Teresa Claramunt, Josep, Magí Marcé i Rossend Vidal. Tot seguit entre 700 i 1.000 obrers i obreres es dirigiren a l'estació de tren per tal d'aturar els combois que podien transportar reservistes. Les dones van tenir un paper destacat en la detenció dels trens: elles es posaren sobre la via per fer aturar

els trens, fet que propicià que es poguessin aixecar uns metres de rails en diversos trams del ferrocarril al seu pas per la ciutat. L'acte propicià els primers enfrontaments entre un grup reduït de guàrdies civils i obrers, en què va resultar mort el primer obrer. Aquest petit grup de guàrdies civils restà assetjat a l'estació tots els dies que va durar la revolució.

Els fets més greus, però, havien de succeir a l'Ajuntament, on també hi havia la seu del jutjat i el lloc on s'hi havia amagat armes de la policia municipal i del sometent. El dimarts dia 27 es tornà a convocar un míting on es congregaren delegats obrers, reservistes i dones, que acordaren anar a l'Ajuntament per expressar novament la protesta contra la guerra i demanar les armes per fer front als guàrdies civils atrinxerats a l'estació de tren. De pas cap al consistori, els revoltats sembla que tenien planejat l'assalt a l'edifici del Gremi de Fabricants, on es tro-

Interior de l'església de Sant Feliu de Sabadell destruïda pel foc.
Font: José Brissa, 1910

bava reunida la junta de l'entitat per tractar dels esdeveniments. De sobte, des del campanar de l'església veïna de Sant Feliu es van disparar alguns trets contra la multitud que feriren una dona i un sindicalista, la qual cosa va comportar l'enuig d'una massa atea i anticlerical militant. D'aquest fet es va esdevenir la crema del temple de Sant Feliu i dels baixos de l'edifici del consistori on hi havia les dependències del jutjat, on executaren el secretari del mateix i un agutzil; el jutge titular s'escapolí i aconseguí refugiar-se a Castellar del Vallès.⁵ Aquesta jornada fou decisiva per al transcurs de les aspiracions revolucionàries de la població de Sabadell. El poder eco-

temes 3) (res)

nòmic de la ciutat, a canvi de restar al marge de la revolta, accedí a la petició d'una part dels dirigents obrers: l'acceptació per part dels fabricants de Sabadell de la proclamació d'una República Federal Social. Aquest objectiu polític, assolit a Sabadell per mitjà del procés revolucionari de juliol, s'aconsegueix en un moment en què ja és previsible que la insurrecció popular no es pot estendre a la resta de la península. I els esdeveniments de Sabadell són presentats pel ministre de la Governació La Cierva com una acció separatista, amb la qual cosa aconseguix que la resta d'Espanya no doni suport a la revolució catalana. Un clar oportunisme governatiu ideat a partir del caràcter polític que pren des d'un principi la revolució a Sabadell, adoptat per un ministre conservador i reaccionari com és La Cierva.

Com és sabut, la República a Sabadell durà no més de 48 hores i fou la conquesta més rellevant d'una ciutat catalana, car el dijous 29 de juliol el comitè revolucionari ja tenia coneixement que la vaga general arreu de Catalunya tenia les hores comptades gràcies als contingents de tropes procedents de diversos punts d'Espanya. L'exèrcit i els ciutadans «autòctons» i d'ordre de Sabadell confraternitzaren el dissabte 31 de juliol i es felicitaron per l'alliberament de la ciutat de la revolta obrera.

A partir d'aleshores comencen els exilis i la repressió dels màxims dirigents del comitè de vaga contra la guerra al Rif, que donà pas a la revolució social, i que havia costat a Sabadell, segons algunes estimacions, la xifra de nou morts i vuit ferits.⁶ Aquesta repressió s'estengué ràpidament, per mitjà de l'Església i la Lliga Regionalista, entre aquells que integraven el bloc obrer racionalista, lliurepensador i laic, a banda de les societats obreres pròpiament dites; els afectats arribaren a superar el centenar de persones. Les escoles laiques i els centres obrers foren clausurats i resultaren fortament debilitats.

1. Feliu GAMBÚS I GUARRO, *La Setmana Tràgica a Sabadell, 26-31 de juliol*. Ponència llegida a la Fundació Bosch i Cardellach, 17 de maig de 1969.

2. Joan CONNELLY ULLMAN, *La Semana Trágica*, Barcelona: Ariel, 1972.

3. Vegeu Eduard MASJUAN, *Medis obrers i innovació social a Sabadell (1900-1939)*, Universitat Autònoma de Barcelona. Servei de Publicacions, 2006.

4. Vegeu Eduard MASJUAN, «L'ensenyament obrer a Sabadell en el primer terç del s. XX», *Arraona*, 31, Sabadell: 2008.

5. Qui salvà definitivament la vida del jutge José Prendes-Pando Díaz-Lavaida fou el draper del carrer de Calderón Salvador Esteve,

Conclusió

Per acabar, podem establir que la Setmana Tràgica a Sabadell fou un esdeveniment polític de primer ordre que representa l'excepció en els esquemes historiogràfics teòrics d'altres ciutats catalanes.

En primer lloc perquè fou un moviment revolucionari de fort contingut republicà federal, socialista i anarquista, en què el lerrouisme té un paper irrellevant.

En segon lloc, en el cas de la revolució de juliol a Sabadell, els protagonistes –per molt que el bloc d'ordre⁷ s'esforcés a intentar, pel bon nom de la ciutat, atribuir els fets revolucionaris als nouvinguts o forasters ocasionals– són la població local. És ben cert que, com mostra l'estudi d'Imma Planell, un 90% dels presos implicats són d'origen català i un 70% d'aquests són naturals de la província de Barcelona.⁸

A Sabadell, on la República Social fou un fet de vida efímera per raons ja exposades, es pot afirmar que la revolució respongué al mal govern que representaven la monarquia i el seu règim. Les execucions com la de Ferrer i Guàrdia i la repressió desproporcionada per part governamental acabaran magnificant encara més el problema no resolt que originà la insurrecció popular de la Setmana Tràgica de juliol.

Aquesta incapacitat per resoldre els problemes que han donat origen a la Setmana Tràgica i la posterior repressió portarà moltes persones demòcrates i de la cultura procedents de la universitat a integrar-se en el socialisme, a la recerca d'una cultura connectada amb l'europea.

L'aventura colonial del Marroc, auspiciada per la monarquia i el caciquisme, donarà un poder creixent al militars africanistes en la política nacional, que servirà de suport al monarca per intervenir en tots els assumptes polítics, i posar així les bases per a la futura revolució i guerra civil de 1936.

que, en veure des del portal de casa seva el jutge fugitiu, esperà que es trobés a l'alçada d'aquest per fer-lo entrar i telefonà a un tartaner perquè els esperés al torrent del Capellà. El jutge, acompanyat de Salvador Esteve, va arribar al lloc convingut i així va poder ser traslladat a lloc segur de la població veïna. Conversa amb Francesc Esteve, abril de 2009.

6. José BRISSA, *La Revolución de Julio en Barcelona*, Barcelona: Casa Editorial Maucci, 1910.

7. Vegeu Manuel FOLGUERA I DURAN, *Una flama de la meua vida*, Sabadell: Nova Biblioteca Sabadellenca, 1996, p. 175-179.

8. Imma PLANELL, «Informe de la Creu Roja sobre la Setmana Tràgica a Sabadell», *Arraona*, 7, Sabadell: 1990.

senyeres

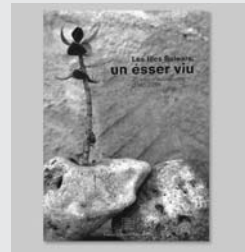
134

Roger BENITO I JULIÀ
(ed.)

De la Marca Hispànica a les terres de Marca: el Penedès

Institut d'Estudis Penedesencs, 2008

M. DURAN PASTOR; S. SERRA BUSQUETS
(coord.)

Les Illes Balears, un ésser viu. 25 anys d'autogovern (1983-2008)

Palma: Institut d'Estudis Autònoms, 2008, 611 pp.

Aquest llibre és fruit de les XVII Jornades d'Estudis Penedesencs. Les conferències, que van tenir lloc a diverses poblacions del Penedès durant els anys 2005 i 2006, es publiquen ara per donar-les a conèixer amb més facilitat. El títol de l'obra no enganya, tant pel que fa a la cronologia com al territori tractat: les terres del Penedès a l'època medieval, si bé alguns articles depassen aquests límits geogràfics i cronològics.

Com totes les miscel·lànies, aquesta té coses positives i d'altres que no tant. En poques pàgines s'hi presenta una bona panoràmica de la recerca sobre l'edat mitjana en aquestes terres. Els setze articles tracten temes ben diferents i ens mostren diverses metodologies i maneres de plantejar i d'entendre la història, malgrat que algunes col·laboracions no siguin gaire reeixides. Entre els autors hi ha professors d'universitat, arxiviers, arqueòlegs, tècnics de museu i membres de l'Institut d'Estudis Penedesencs.

Hi ha treballs basats en fonts escrites i d'altres en fonts arqueològiques, sobre arquitectura o història de l'art. Alguns són de qüestions molt locals (tot i que imprescindibles per a les històries generals) i d'altres versen sobre temes d'actualitat, com ara la història medieval de les dones, la vida quotidiana, la prostitució o la mort. És molt encertat el fet de combinar temes penedesencs i altres d'arreu, així com historiadors penedesencs i historiadors de fora. Roger Benito, editor del llibre, i l'Institut d'Estudis Penedesencs han fet una excel·lent tasca com a compiladors i difusors dels treballs que s'estan fent sobre aquestes terres i mostren, un cop més, que la història no tan sols es fa a les universitats i als instituts de recerca especialitzats, sinó que els centres d'estudis locals hi tenen un paper fonamental i imprescindible.

ROSA LLUCH BRAMON. Universitat de Barcelona

Amb motiu de la celebració dels vint-i-cinc anys d'autonomia de les Illes Balears s'ha editat un extens volum interdisciplinari, una obra col·lectiva que analitza el darrer quart de segle a les Illes Balears, viscut sota la nova forma política i administrativa de comunitat autònoma. L'obra conté vint-i-sis articles signats per trenta autors diferents, la majoria d'ells vinculats a la Universitat de les Illes Balears i alguns a universitats catalanes. El procés iniciat amb l'aprovació de l'Estatut d'autonomia es mira a partir de la situació anterior, la que porta des del Decret de Nova Planta a la Transició, centrant-se en l'organisme característic provincial que és la diputació, com també en els consells insulars que la substituïren a partir de 1979. També es valoren els comportaments electorals previs a l'autonomia. Una part del llibre està dedicada a les institucions pròpies de l'autonomia, a l'acció de govern, al Parlament, als polítics que han presidit el govern autònom i els consells insulars, i als condicionants financers de l'autonomia. Una altra part pretén fer una radiografia de la societat de les Illes Balears en aspectes com ara l'evolució i transformació de l'economia, la producció, les infraestructures, el consum cultural, la dinàmica social, la llengua catalana, la immigració i la integració, els mitjans de comunicació i el naixement de la societat de la informació. Un altre bloc emmarca les Balears en el context de l'estat de les autonomies i en l'àmbit de la Mediterrània. Per acabar, s'inclou una àmplia i comentada cronologia d'aquest període i també un assaig bibliogràfic que ofereix una visió general particularitzada en tretze matèries que fan referència a una part de la producció bibliogràfica d'aquests darrers vint-i-cinc anys. L'obra se'ns presenta com una anàlisi rigorosa del primer quart de segle que les Balears han viscut sota el paraigua autònom, lluny de temptacions exclusivament commemoratives.

JOSEP SANTESMASES I OLLÉ. Càrec

1

2

5

8

11

12

14

16

patrimoni

MARGARIDA CASACUBERTA. PROFESSORA DE LITERATURA CATALANA CONTEMPORÀNIA
DE LA UNIVERSITAT DE GIRONA

L'OMBRA DE LA SETMANA TRÀGICA EN LA LITERATURA CATALANA COETÀNIA

Poques traces han deixat en la literatura catalana els fets revolucionaris de l'última setmana de juliol de 1909, encara que, a partir d'aquell moment, res ja no seria el mateix en el panorama polític, cultural i literari de la Catalunya del primer terç del segle XX. En ple auge del noucentisme, el moviment que es proposa construir, a través de la cultura, la imatge de la «Catalunya Ciutat», l'anomenada Setmana Tràgica constitueix un ineludible toc d'alerta pel que fa a la bondat de l'estratègia regeneracionista impulsada per Prat de la Riba i la Lliga Regionalista.

En aquest sentit, són significatives les glosses que Eugeni d'Ors publicarà a *La Veu de Catalunya*, dins d'una línia editorial que només la veu discordant de Maragall posarà en qüestió. La primera glossa d'Ors sobre els fets de juliol¹ en decanta la responsabilitat cap als no catalans: «Tragèdia, argument de tragèdia, i ses causes, i ses ocasions, i sos personatges no vénen de vosaltres [catalans], no porten noms vostres, no sonen amb el vostre accent [...] –I així les cases de la ciutat meva, i així els camps de la terra meva, no han estat sinó una decoració». Després de plànjer-se de l'«enfonsament» i de la «reclada espantosa» que significa la Setmana Tràgica pel projecte noucentista, Xènius arriba a formular una lliçó categòrica, centrada en el problema de la immigració com a principal causant de la violència social, i on es declara a favor d'una mesura eminentment antidemocràtica:

Insisteixo en què cal que Barcelona pugui exercir una selecció sobre la seva població immigrant.

Cal que Barcelona assoleixi el dret a exigir en les gents que entren i solen restar en ella, certes condicions fisiològiques, certes condicions ètiques, certes condicions d'instrucció, potser fins i tot certes condicions econòmiques: un mínim de salut física, moral i social.

El propòsit pot semblar antidemocràtic.– M'és indiferent.

També ho és, d'indiferent, això, a la viventa Democràcia dels Estats Units de l'Amèrica del Nord, que rigorosament practiquen aquest proteccionisme de la raça.

No deuria deixar indiferent a Joan Maragall, col·laborador de *La Veu* des de 1903, el biaix a partir del qual el Glosador interpreta

la Setmana Tràgica. Tampoc no el devia fer feliç el desconcert que sura en els diferents articles que Josep Carner hi publica a l'entorn dels fets de juliol i que culminen amb el satíric «La dolçor barcelonina»;² ni la insistència, per part d'alguns redactors del diari regionalista a identificar el mal del «radicalisme» amb el catalanisme republicà i d'esquerres.³ Liquidat definitivament el moviment de Solidaritat Catalana a causa de la radicalització social i política que catalitza la violència revolucionària, la Lliga fa un clar decantament cap a la dreta i es declara partidària d'una política de mà dura. Davant d'això, Maragall escriu per a *La Veu*: «Ah! Barcelona...» i «L'iglésia cremada», amb una voluntat de comprensió de la complexitat històrica que l'allunya clarament de les posicions de la Lliga i anuncia l'article que al cap d'uns mesos, abans de l'afusellament de Ferrer i Guàrdia, amb el significatiu títol de «La ciutat del perdó»,⁴ el poeta va enviar sense èxit a la redacció del diari.

Aquesta complexitat constitueix el tema principal de l'*Oda nova a Barcelona*. El poema, iniciat al començament de 1909 com un comentari a l'*Oda a Barcelona* de Verdaguer, es reprès i culminat després de la Setmana Tràgica i la posterior repressió. Maragall el va recollir en el llibre *Seqüències* (1911): ofereix, com se sap, una visió de Barcelona sensiblement diferent a la imatge ideal, irreal o desrealitzada de la Ciutat «daurada», «bell casal, flor de Catalunya» que destil·len els poemes que Carner aplegarà a *Auques i ventalls* (1914). A la ciutat maragalliana, «esclata la mort en tes vies rialleres / en l'aire suau», el «fang dels teus carrers [...] és pastat amb sang», el fum de les fàbriques coexisteix amb els camps de blat i al costat de la mateixa Rambla «que és una hermosura» la Rambla dels pobres «tremola en la fosca ses llums infernals». El poema conclou amb la referència al temple expiatori de la Sagrada Família, la «catedral dels pobres», i l'assumpció de totes les contradiccions de la Barcelona real:

Tal com ets, tal te vull, ciutat mala:
és com un mal donat, de tu s'exhala,
que ets vana i coquina i traïdora i grollera,
que ens fa abaixar el rostre
Barcelona!, i amb tos pecats, nostra! nostra!
Barcelona nostra! la gran encisera!

Amb aquesta afirmació de la ciutat real, sense majúscules, Maragall tanca simbòlicament la seva col·laboració en el projecte de la Lliga Regionalista i retorna, amb la reincorporació al *Diario de Barcelona*, a l'assumpció de l'individualisme de l'intel·lectual modernista, incomprès i solitari, que es carrega al damunt de l'esquena, com diu Joan-Lluís Marfany, les «responsabilitats col·lectives» i es presenta com a «cap de turc» i «redemptor de

134

1
2
5
8
11
12
14
16

tota la col·lectivitat». I aquesta redempció passa necessàriament per l'acceptació de la realitat i del dolor, tal com Maragall assenyala al final de «Ah, Barcelona...»: «Catalunya, Barcelona, has de patir molt, si vols salvar-te. Has d'acceptar les bombes, i el dol, i el robo, i l'incendi: la guerra, la pobresa, la humiliació, i les llàgrimes, moltes llàgrimes, fins que del fons del teu sanglotar salti la guspira que t'abranti el cor en un amor qualsevulla [...]. Tot amor és valentia, potència, creació i virtut social; sols amb ell se pasten els pobles; i sols en el dolor podràs trobar-lo».

És, salvant les distàncies, la mateixa actitud crítica que Santiago Rusiñol havia adoptat enfront del discurs noucentista des de *L'Esquella de la Torratxa* a partir del 1907 i que, en relació amb els fets de la Setmana Tràgica, no es concreta literàriament fins al 1914, amb la publicació d'*El català de la Manxa*. La novel·la és protagonitzada per un visionari anarquista, represaliat i desterrat després dels fets de 1909, que intenta «regenerar» el poblet de la Manxa on s'instal·la d'acord amb la consigna noucentista «Catalunya endins, Catalunya enfora», fonamentada en la superioritat i l'«hegemonia» catalana.⁵ La condició d'antiheroi del nou Quixot català es concreta en la dissolució del personatge en el medi a través de la pèrdua d'identitat de la pròpia descendència, perquè, per més que determinats catalans s'omplin la boca de la famosa «hegemonia», la realitat és que, al català de la Manxa, el fill li surt torero.

Finalment, Víctor Català publica «Conversió», una *nouvelle* construïda sobre l'estructura de la narrativa fulletonesca que fa confluïr en un moment clau, l'última setmana de juliol de 1909, els personatges antagonics d'una vella monja alienada i un dels caps més freds i implacables de la crema de convents que compartiran, al final de l'obra, els respectius parracs –per dir-ho amb un mot ibsenià– a què els ha reduït la vida. A diferència del que semblaria anunciar la trobada dels dos personatges en l'escenari d'un dels convents barcelonins sinistrats, són l'amor i la pietat –simbòlicament irracionals– allò que aflora entre els que, per lògica narrativa, s'haurien de convertir en

víctima i botxí. L'assumpció deliberada i, val a dir-ho, distanciada i irònica del fulletó permet a Víctor Català construir un *happy end* més propi de la novel·la blanca i sentimental que no pas de les escabrositats fulletonesques, d'acord amb la tècnica del contrallum que dona títol al recull. El que és interessant de «Conversió», en relació amb el tema que ens ocupa, és l'adhesió de l'escriptora a la idea maragalliana de l'amor, el perdó i l'expiació indestruïbles de l'assumpció de la complexitat i de la conflictitat que conformen la societat moderna representada per la ciutat «pastada amb sang» i, malgrat tot, «encisera» de l'*Oda nova a Barcelona*. Com en el cas de Maragall i de Rusiñol, Víctor Català qüestiona, sense haver-ho de fer explícit, la construcció noucentista de la Catalunya Ciutat que, d'altra banda, el curs mateix de la història recent havia demostrat inviable en el moment d'aparèixer, el 1930, *Contrallums*.

En qualsevol cas, l'escassa literatura produïda pels escriptors que viuen de primera o segona mà els fets de la Setmana Tràgica procedeix de l'antinoucentisme militant o, per dir-ho com els mateixos noucentistes, dels «vells». Als «joves», indistintament vinculats abans dels fets a *El Poble Català* o a *La Veu de Catalunya*, la Setmana Tràgica els fa situar-se inevitablement a favor o en contra del projecte polític liderat per una Lliga Regionalista cada vegada més impermeable a qualsevol dissidència, tant ideològica com estètica. El perill d'aquesta radicalització de posicions l'exposa amb contundència Salvador Albert en el discurs presidencial dels Jocs Florals de Girona de 1909, celebrats enmig del desconcert general i d'una acció cada vegada més acusada de les «capelletes». Si tenim en compte que aquest «exclusivisme intransigent i xorç, corrosiu i dissolvent» va en detriment de la modernitat i que presidirà inevitablement el procés de creació de la Mancomunitat de Catalunya, no es poden menystenir en absolut els efectes d'aquesta «au fatídica» que, insisteix Albert, «plana en el cel enterbolit de la terra catalana. La seva ombra sinistra ho cobreix tot. De dia en dia, a mida que creix la febre negativa, minva la força creatriu, i la decadència, la temible, la temuda decadència, espera...».

1. XÈNIUS, «Glosari: Les pacientes», LVC, 16-VIII-1909; «La comparansa» (17-VIII-1909), «Defensa» (18-VIII-1909) i «Defensa, encara» (19-VIII-1909).

2. Josep CARNER, «La dolçor barcelonina», LVC, 28-XII-1909. Vegeu també «El badoch» (12-VIII-1909), «La pau» (14-VIII-1909) i «La febre del primer moment» (18-VIII-1909).

3. Joan LLIMONA, «Consideracions als nostres intel·lectuals», LVC, 27-VIII-1909.

4. Joan MARAGALL, «Ah! Barcelona...», LVC, 1-X-1909; «L'iglésia cremada», LVC, 18-XII-1909; «La ciutat del perdó», en *Obres Completes*, vol. XIII, Barcelona: Edició dels Fills / Sala Parés Llibreria, 1932, p. 132-135.

5. XARAU, «Glosari: Hegemonia», LET, 1715, 10-XI-1911, p. 710-711.

DE tria ^{DE} **añovetats**)

R. ARNABAT, amb anotacions de **J. SOLÉ**
La família Vidal-Verdaguer, de proveïdors de l'exèrcit a hisendats.

Vilafranca del Penedès: Ed. i Propostes Culturals Andana i Consell Comarcal de l'Alt Penedès, 2008, 206 p., 20 €

L'origen d'aquest llibre és un manuscrit redactat a mitjan segle XIX per l'hisendat vilafranquí Antoni Vidal i Verdaguer, pare dels germans Vidal i Valenciano. A partir d'aquest manuscrit, completat amb recerques en els arxius comarcals, s'elabora la trajectòria d'aquesta nissaga d'hisendats vilafranquins, des de mitjan segle XVIII fins a mitjan segle XIX. Especial atenció mereix el capítol dedicat a la Guerra del Francès, quan la família, com tantes altres d'hisendats, pateix els aldarulls socials provocats pels sometents.

I.C.SORIANO JIMÉNEZ
L'anarquisme a Tarragona (1917-1924).

Tarragona: Cercle d'Estudis Històrics i Socials Guillem Oliver del Camp de Tarragona, 2008, 275 p., 20 €

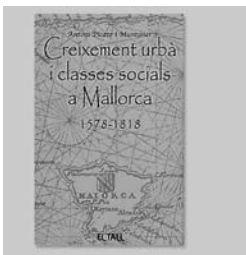
A partir de les figures de Formós Plaja i Carme Paredes, l'autor analitza la situació de l'anarcosindicalisme a Tarragona durant els anys deu i vint del segle XX. Després de mostrar el panorama sindical tarragoní anterior a 1917, data d'arribada de Formós Plaja a Tarragona, aquest estudi se centra en la figura de Plaja i també en la de la seva dona, Carme Paredes, que entre 1917 i 1924 es van significar com uns dels principals impulsors de les activitats anarcosindicalistes tarragonines, com ara les publicacions periòdiques *Acracia*, *Fructidor* i *Los Galeotes*, entre altres.

F.MURILLO GALIMANY
La batalla del Pont de Goi (Valls, 25 de febrer del 1809)

Valls: Institut d'Estudis Vallencs, 2008, 494 p., 25 €

Aquesta monografia se centra en la batalla del Pont de Goi, a Valls, que va suposar un punt d'inflexió en el curs de la Guerra del Francès. Després d'una introducció per emmarcar el moment històric, l'autor analitza minuciosament el desenvolupament de la batalla: la sortida de l'exèrcit espanyol de Tarragona, l'ocupació francesa de Valls, l'enfrontament entre Reding i Saint-Cyr i la retirada de l'exèrcit espanyol. Tot i això, no només se centra en els aspectes purament militars de la batalla, sinó també en les seves conseqüències, tot fent un acurat estudi demogràfic del cost humà del combat.

A. PICAZO I MUNTANER
Creixement urbà i classes socials a Mallorca 1578-1818

Palma de Mallorca: El Tall Editorial, 2008, 171 (p.)

Partint de la relació entre el creixement urbanístic i la dinàmica econòmica i social d'un territori, l'autor analitza el desenvolupament del teixit urbà de Mallorca durant l'època moderna, que ajuda a establir l'evolució de les classes socials i dels mercats de capitals de l'illa des de finals del segle XVI fins a principis del XIX. L'estudi s'ha estructurat de manera territorial, amb capítols corresponents a les diferents comarques mallorquines i a la ciutat de Palma, fet que mostra com es van arribar a desenvolupar els diferents *hinterlands* dels municipis de Mallorca durant aquest període.

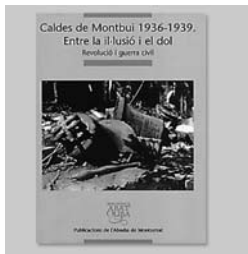
C. FERRAGUD DOMINGO
La cura dels animals: Menescals i menescalia a la València medieval

Catarroja: Editorial Afers, 2009, 252 p., 19 €

A partir de documentació jurídica diversa, i també de documents procedents de la cancelleria, l'autor d'aquest llibre analitza el paper de les menescalies i dels altres oficis, com els faloners i els munters, que es dedicaven a la cura dels animals a la València medieval, especialment dels cavalls. A més de mostrar les pràctiques referents a aquests oficis, s'estudien les nissagues que se n'encarregaven, sovint de procedència sarraïna, i els seus aspectes socials i econòmics, que a vegades propiciaven l'ascensió social de les famílies que els practicaven.

134

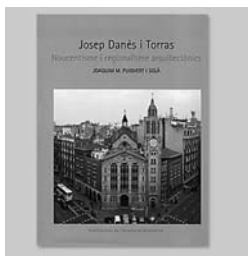
1
2
5
8
11
12
14
16

M. BARCELÓ (et al.)
Caldes de Montbui 1936-1939. Entre la il·lusió i el dol

Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat i Ajuntament de Caldes de Montbui, 2008, 394 p., 27 €

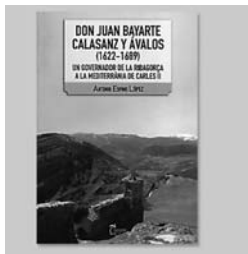
Amb aquest estudi es vol analitzar no tan sols el desenvolupament de la Guerra Civil espanyola a Caldes de Montbui, sinó també les seves conseqüències. Després d'una introducció en què s'estableixen els esdeveniments de la Segona República en aquesta població vallesana, els autors mostren, entre altres qüestions, les col·lectivitacions, la violència revolucionària, els veïns de Caldes que van anar al front, la vida religiosa i quotidiana de la població, l'ocupació franquista, els caldens que van ser reclusos en camps de concentració franquistes i nazis i, finalment, la primera repressió franquista.

J. M. PUIGVERT I SOLÀ
Josep Danés i Torres. Noucentisme i regionalisme arquitectònics

Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2008, 336 p., 35 €

Tot i que Josep Danés és més conegut per ser un dels principals estudiosos de la masia catalana, en aquesta obra es tracta la seva feina com a arquitecte pertanyent a la segona generació noucentista. Començant amb una anàlisi dels seus primers treballs, sobretot obres de restauració de monuments, es mostra la labor arquitectònica de Danés als Pirineus, on el santuari de Núria és la seva obra principal. També s'estudia la seva especialització en arquitectura eclesiàstica durant la postguerra i la relació amb les arts decoratives, per acabar amb un complet catàleg de tota l'obra arquitectònica de Danés.

A. ESPINO LÓPEZ
Don Juan Bayarte y Avalos (1622-1689): Un governador de la Ribagorça a la Mediterrània de Carles II

Benavarrí: Centre d'Estudis Ribagorçans, 2009, 230 p., 14 €

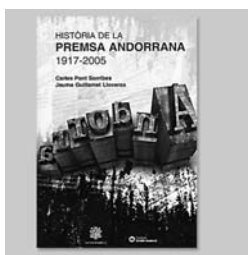
Tot i ser un personatge de notable importància dintre de la política espanyola del segle XVII, Juan Bayarte continua sent una figura poc coneguda de la història moderna de la Corona d'Aragó. L'objectiu d'aquesta monografia és aportar llum al seu recorregut, primer com a governador de Menorca –tasca dividida en dues etapes, separades per estades a Madrid i a Nàpols– i posteriorment com a governador d'Eivissa. Fou durant aquest últim càrrec que Bayarte desenvolupa un nou model de gestió de les salines eivissenques que millorà notablement la rendibilitat d'aquesta explotació de recursos naturals.

J. TORRALBO RICO
Vides secretes: Memòries d'un militant clandestí

Manresa: Centre d'Estudis del Bages, 2009, 190 p., 15 €

Dins de la seva col·lecció Memòria, el Centre d'Estudis del Bages torna a presentar una obra de memorialística, aquesta vegada escrita per José Torralbo Rico, que explica la seva experiència des de la Segona República fins a la mort de Franco. Nascut en un petit poble de Còrdova, de ben jove se significà dintre de la lluita antifranquista com a militant del PCE. Empresonat a Carabanchel i al penal de Burgos, un cop alliberat es traslladà a Sallent, on de seguida es vinculà al grup local del PSUC i participà activament a les vagues de les mines d'aquesta població a principis dels anys setanta.

C. PONT SORRIBES; J. GUILLAMET LLOVERAS
Història de la premsa andorrana 1917-2005

Andorra la Vella: Govern d'Andorra, 2009, 297 p., 10 €

Exhaustiu recull de la història de la premsa andorrana durant el període que va de 1917 a 2005. Després d'un apartat en què s'analitzen les diferents etapes, s'estudia el sistema andorrà de premsa, incloent-hi les periodicitats, els usos lingüístics i les característiques temàtiques de les publicacions, per acabar amb una llista de totes les publicacions andorranes d'aquesta època, dividides en àmbits temàtics. Per finalitzar, cal destacar els dos índexs –alfabètic de publicacions i onomàstic– que ajuden a localitzar les publicacions i els principals actors de la premsa andorrana.

1

Agenda

■ **Jornada. L'exegesi bíblica en el judaisme català**
BARCELONA, 1 DE JULIOL. INSTITUT PRIVAT
D'ESTUDIS MÓN JUÏC.

■ **III Colloquium Studium Mediaevale. Percepció i**
experiència de l'espai a l'edat mitjana.

BESALÚ, DE L'1 AL 4 DE JULIOL. AMICS DE BESALÚ
I EL SEU COMTAT.

■ **Conferència: «La Setmana Tràgica al Penedès,**
cent anys després» i itinerari pels llocs emblemàtics
de Vilafranca del Penedès de la Setmana Tràgica de
1909. VILAFRANCA DEL PENEDÈS, 2 DE JULIOL.
INSTITUT D'ESTUDIS PENEDESENCS.

■ **VII Jornades del CERIB. Les altres fronteres del Pirineu.**
EL PORT DE MONTANYANA, 3, 4 I 5 DE JULIOL. CEN-
TRE D'ESTUDIS RIBAGORÇANS.

■ **Dins del VIII Cicle de Conferències al Monestir de**
Santes Creus, conferència: «Els refugiats a Aigua-
múrcia durant la Guerra Civil Espanyola».
SANTES CREUS, 4 DE JULIOL. ARXIU BIBLIOGRÀFIC
DE SANTES CREUS.

■ **Acte inaugural del programa d'activitats comeme-**
moratives de la Setmana Tràgica i conferència a càr-
rec d'Isidre Molas.
BARCELONA, 6 DE JULIOL. GRUPS DE RECERCA
LOCAL DE BARCELONA.

■ **Exposició Montjuïc 1915. Primera mirada**
BARCELONA, FINS AL 9 DE JULIOL. CENTRE
D'ESTUDIS DE MONTJUÏC I ARXIU FOTOGRÀFIC DE
BARCELONA.

■ **18è Seminari de Romànic. Els sants en el romànic:**
llegenda, culte i art

BESALÚ, 16, 17 I 18 DE JULIOL. AMICS DE BESALÚ I
EL SEU COMTAT.

■ **Conferència: «La Setmana Tràgica al Poble-sec**
i la seva rodalia»
BARCELONA, 25 DE JULIOL. GRUPS DE RECERCA
LOCAL DE BARCELONA.

■ **Exposició: Moriscos del sud valencià. Memòria**
d'un poble oblidat
ELX, FINS AL 30 D'AGOST. INSTITUT D'ESTUDIS
COMARCALS DEL BAIX VINALOPÓ

■ **Trobada de centres d'estudis de la CECEL (Con-**
federació Espanyola de Centres d'Estudis Locals).
LLEIDA, 3, 4 I 5 DE SETEMBRE. CECEL I INSTITUT
D'ESTUDIS ILERDENCs.

■ **Què hem descobert al 2009? Visita guiada al ja-**
ciment ibèric de Ca n'Oliver
CERDANYOLA DEL VALLÈS, 6 DE SETEMBRE.
COL·LECTIU DE RECERQUES ARQUEOLÒGIQUES DE
CERDANYOLA (CRAC).

134

Consell de redacció: Victòria Almuni, Joan Busqueta, Josep Casanovas, Narcís Figueras, Antoni Gavalà, Oriol Granados, Oscar Jané, M. Carme Jiménez, Marina Miquel, Conxita Mir, Vicent Olmos, Lourdes Plans, Joan Peytavi, Joaquim M. Puigvert, Mercè Renom, Pedro Rujula, Enric Saguer, Sebastià Serra, Carles Santacana, Gemma Tribó, Carles Vicente, Francesc Viso.

1

2

5

8

11

12

14

16

■ **Itinerari carlista per Ulldecona**
ULLDECONA, 10 DE SETEMBRE. CENTRE
D'ESTUDIS D'ULLDECONA.

■ **Itinerari. Montjuïc: història i memòria jueves**
BARCELONA, 13 DE SETEMBRE. CENTRE
D'ESTUDIS ZAKHOR

■ **XVI Curs d'Història de Valldoreix. Masies i famílies**
valldoreixenques
VALLDORÈIX, DEL 14 AL 18 DE SETEMBRE.
VALLDAUREX. CENTRE D'ESTUDIS DE VALLDORÈIX.

■ **Dins del VIII Cicle de Conferències al Monestir de**
Santes Creus, conferència: «La moneda d'or al diplo-
matarí de Santes Creus»
SANTES CREUS, 27 DE SETEMBRE. ARXIU
BIBLIOGRÀFIC DE SANTES CREUS.

2

Noticiari

CINQUENA EDICIÓ DEL RECERCAT. JORNADA DE CULTURA I RECERCA LOCAL DELS TERRITORIS DE PARLA CATALANA

Els dies 16 i 17 de maig es va celebrar a Figueras (Alt Empordà) la cinquena edició del RECERCAT. Jornada de Cultura i Recerca Local dels Territoris de Parla Catalana, organitzada per l'Institut Ramon Muntaner. Durant aquests dos dies es va poder visitar la fira dels centres d'estudis, en què més d'una vuitantena d'entitats van exposar les seves publicacions i altres materials amb l'objectiu de difondre la seva tasca de recerca local. A més de diverses conferències i una taula rodona, dedicada al present i futur del moviment dels centres d'estudis de parla catalana, també va tenir lloc l'acte de lliurament de la cinquena edició dels premis RECERCAT, que en

aquesta ocasió van recaure en el Centre d'Estudis Sinibald de Mas en la categoria de centres d'estudis, i en Albert Compte i Josep Miquel Vidal en la categoria de persones vinculades al món de la recerca local.

Per gentilesa de Tramuntana TV, ja està disponible un vídeo d'aquesta nova edició del RECERCAT a la següent adreça de YouTube:
www.youtube.com/watch?v=w4oen1qBzyE.

VI COL·LOQUI D'ESTUDIS TRANSPIRINENCs.

ELS PIRINEUS, FRONTERA I CONNEXIÓ?

Del 2 al 4 d'octubre de 2009 tindrà lloc a Núria (Ripollès) el VI Col·loqui d'Estudis Transpirinencs. *Els Pirineus, frontera i connexió?*, organitzat pel Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès, el Patronat Francesc

Eiximenis, el Centre d'Estudis Ribagorçans, l'Institut Ramon Muntaner i la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana. La conferència inaugural d'aquest col·loqui anirà a càrrec de Patrici Pujada, mentre que els ponents dels àmbits 1 i 2 seran Modest Fluvià i Albert Moncusí. Posteriorment, també es durà a terme una taula rodona amb el títol «Present i futur dels Pirineus... entre tres estats», en la qual participaran Pedro Salas, Antoni Pol, Tünde Mikes i Martina Camiade. El moderador de l'acte serà Antoni Llagostera. El col·loqui acabarà el 4 d'octubre amb una visita encara per determinar. El termini d'inscripció al VI Col·loqui d'Estudis Transpirinencs s'acaba el 27 de setembre de 2009.

Per a més informació: <http://www.irmu.org>.